

Mértékletességi egyesületek a kassai egyházmegyében az 1840-es években

Egyesületekben szabad és egyenlő személyek társultak önkéntes alapon bizonyos célok elérése érdekében. Az egyesületek létrejötte és működése a 19. század első felében szorosan kapcsolódott a polgárosodáshoz és a nemzeti mozgalmak kifejlődéséhez. Az elérendő célokat és a működés módját a tagok közösen megalkotott alapszabályban rögzítették. Az egyesületek a feudális-rendi korporációkkal szemben nem törekedtek a tagok életének totális meghatározására, és tagjaikat önkéntes alapon toborozták. Az egyesületek számának gyarapodása egyúttal a polgárosultság fokmérője is lehet. A magyar országgyűlés nem alkotott törvényt az egyesületekről, így az egyesületalapítás nem ütközött semmiféle jogi korlátba. A magyarországi egyesületek többsége nem terjesztette fel alapszabályait a felsőbb hatóságoknak, noha arra 1844 novemberétől már rendelet kötelezte az érintetteket. Céljaik rendkívül sokrétűek: a jótékonykodástól az önszegélyezésen és a lövészegyleteken át a kulturális és politikai célkitűzésekig terjedtek.¹

Noha Magyarországon inkább a németek, a magyarok és a zsidóság körében szerveződött egyesületek történetét kutatták, az egyesületek szerepére a szlovákiai történetírás is nagy figyelmet fordít. A szlovák nemzetté válás folyamatában fontos mérföldkő, hogy a pálinkaivás elleni küzdelemben találtak egymásra először evangélikus és katolikus lelkészek Felső-Magyarországon. Az első mértékletességi egyesület 1811-ben alakult az Amerikai Egyesült Államokban. Tagjai mértékletes alkoholfogyasztásra törekedtek. A Baltimore-ból több városra áttérjedő mozgalomból hamarosan olyan irányzat alakult ki, amely teljesen elutasította az alkoholtartalmú italok fogyasztását. Az USA-ból a Brit-szigetekre, majd onnan Poroszországba és Sziléziába is áttérjedt a mozgalom. Skóciában már 1828-ban létrejöttek mértékletességi egyesületek. Írországból Theobald Mathew kapucinus atya szervezte a pálinkaivás elleni mozgalmat. Hatására az írek között 1838-tól a mértékletességi egyesületek taglétszáma elérte a milliós nagyságrendet. Sziléziában Melichár Diebenbrock wroclavi érsek terjesztette el ezeket az elképzeléseket. Felső-Sziléziában Piekary városában Ján Alojz Fiecek katolikus plébános az 1840-es évek közepén több ezer embert győzött meg a józansági mozgalom igazságáról. Felső-Magyarországon az első mértékletességi egyesület 1840-ben Árvi Péter szepesi egyházmegyei pap alapította a Nagybobrócon (Bobrovec).²

¹ Pajkossy Gábor 1993: 6–9.

² Sedlák, Peter: 1998: 33–38.

A napóleoni háborúk következtében megélénkülő gazdasági élet, az első szeszgyárak alapítása és a burgonya vetésterületének növekedése a 19. század első felében a pálinka-előállítás ugrásszerű növekedéséhez vezetett. A házi pálinkafőzés elterjedése egyúttal a földesuraknak is érdekében állt, hiszen az üstök és pálinkakazánok után a jobbágyoknak adót kellett fizetniük. Egy külföldi vállalkozó 1837 és 1840 között 47 szeszfőzdet szerelt fel, legtöbbet Szabolcs, Ung és Sáros vármegyében. A *Figyelmező* című lap örömmel állapította meg, hogy ezekben évente 50 000 akó 28-30 fokos szesz főznek majd 10 000 holdnyi burgonyából, melynek fel nem használt része 4000 szarvasmarhának ad eledelt, s 1 000 000 forintnál több marad az országban, amit azelőtt a lengyeleknek fizettek pálinkáért.³

A pálinkafogyasztás negatív következményei a magyar politikai élet és az ellenzék vezetőit is állásfoglalásra készítették. A *Társalkodó*ban, ahol Széchenyi István gróf is publikált, az olvasókat rendszeresen informálták a tengerentúli és az európai mérsékleti egyletek munkájáról és sikereiről. „Hatalmasb, egyszersmind kártékonyabb ellensége nincs az emberi nemnek – olvashatjuk például az 1835. október 24-én megjelent számban –, mint az iszákosság. Szegénység, házi nyomorúság, vétkek, nyavalyák, örültség, halál: ezek közönséges kísérői, úgy hogy méltán mondhatni: hol ezen véték megjelenik, ott sír az emberiség, eltűnik az erény, elhal a vallásosság. Borzad az ember, ha ezen ocsmány indulat következéseit figyelmes szemmel áttekinti.”⁴

Hasonlóan látta a kérdést Kossuth Lajos is, aki a *Pesti Hírlap* 1841. január 20-i számának vezércikkében arról írt, hogy az iszákosság ellen „mi, mint Pater Mathew Írthonban, ész és szív nevében keresztes hadat indítani igen nagyon szeretnénk”. A szerző szerint egész vidékek vannak, „hol a pálinka azon feneketlen örvény, mely a népnek lelki, testi erejét, nyomorgó szorgalma minden gyümölcsét elnyeli; hogy ez a földbirtokos gazdáknak sokhelyütt legfőbb, csaknem egyedüli jövedelme; hogy ez egész roppant vidékeken a nép erkölcsi életébe annyira beszövedött, miszerint a falusi bíraskodás, községigazgatás, adókiivetés, népügyintézkedés attribútumának díja s föltételének tekintetnek”⁵

Az 1840-es évek közepén Erdélyben is erős volt a pálinkaellenes mozgalom. 1843-ban jelent meg Kolozsváron Nagy Ferenc röpirata a pálinkaivás veszélyeiről és a mértékletességi egyesületek alapításának szükségességéről. Sok egylet alakult, Bíró Sándor református lelkész pedig már 1845. január 5-én dörgedelmes prédikációt tartott a pálinkaivás ellen az árkosi unitárius templomban.⁶ Hasonló véleményeket fogalmaztak meg a Felföldön a szlovák nemzeti mozgalom vezetői is, például Michal Miloslav Hodža evangélikus lelkész, aki 1845-ben kiadott prédikációit a pálinkaivás elleni küzdelemnek szentelte.⁷ Az alkoholizmusnak szlovák nép körében való elterjedtségére hívta fel a figyelmet a Ludovít Štúr szerkesztésében megjelenő *Orol Tatránski* [Kárpáti sas] és a *Slovenskja národňje novini* [Szlovák Nemzeti Újság] is. Ezek a lapok nemcsak

³ Kárpáti Endre 1960: 148.

⁴ Mértékletességi egyesületek. *Társalkodó* 83. (1835. október 24.) 337–338.

⁵ Kossuth Lajos: Békés-Csaba m[ező]. város. (Pálinkamirigy). *Pesti Hírlap* 1. 1841/6 (1841. január 20.) 41.

⁶ Bíró 1845: 1–20.

⁷ Hodža, Michal Miloslav 1845: 1–30.

az alkoholizmussal kapcsolatos híreket közöltek, hanem e betegség nemzeti, gazdasági, szociális, erkölcsi, egészségügyi és történeti vonatkozásaival is foglalkoztak.⁸

Wesselényi Miklós 1847-ben a gabonából történő pálinkafőzés betiltását javasolta, egyúttal a felvilágosodás örököséiként reményét fejezte ki, hogy a „fejlődő ész és erkölcsi élet posztulátuma” révén az égetett szeszt a jövőben csak ipari nyersanyagként fogják felhasználni.⁹ Ugyanezt a követelést fogalmazta meg a Stefan Závodník vezetése alatt működő Magyarországi Központi Mérsékleti Egylet is 1848 februárjában.¹⁰ A kassai egyházmegyében a pálinkafogyasztás elleni küzdelem főként Ján Andráscsik bártfai és az általa a mértékletességi egyesületek ügyének megnyert Hunyor Mihály homonnai plébános, továbbá Ján Miller tóketerebesi plébános tevékenységéhez köthető.¹¹ Kérdés persze, hogy az ún. mértékletességi egyletek mennyiben tekinthetők a polgárosodás fokmérőinek. E kérdésre két kassai egyházmegyes katolikus pap, Ján Andráscsik és Hunyor Mihály tevékenységének ismertetésével szeretnék válaszolni.

Ján Andráscsik 1799. augusztus 6-án született a Sáros megyei Lipócon [Lipovce].¹² Szülei, akiknek szatócsboltjuk volt a faluban, nagy gondot fordítottak taníttatására: elemi iskoláit Lipócon, a gimnázium alsóbb osztályait Kisszebenben, a filozófiai osztályokat pedig az 1815/16-os és az 1816/17-es tanévben Kassán végezte.¹³ A tehetséges ifjút Szabó András kassai püspök a pesti generális szemináriumba küldte. Négy éven át tanult a teológiai karon, ahol a legjobb hallgatók közé tartozott. 1821. szeptember 5-én a teológiai tudományok doktorává avatták,¹⁴ majd Cseh István kassai püspök 1822. november 23-án áldozópappá szentelte.¹⁵ Néhány éves nevelői, majd kassai dogmatikatanári működését követően Bártfa város katolikus választóinak előterjesztésére, Palugyay Imre kassai püspök 1832. augusztus 16-án bártfai plébánossá nevezte ki.¹⁶

Andráscsik a felvilágosodás irodalmának kiváló ismerőjeként humánus szempontok miatt csatlakozott a pálinkaivás elleni egyesületi mozgalomhoz. Először 1844-ben jelent meg Kassán, címlap nélkül híres népszínműve, a *Šenk Palenčeni* [Pálinkás kocsmá]. Az eredetileg sárosi szlovák nyelvjárásban írt munkának számos további kiadása is ismert, Michal Miloslav Hodža 1846-ban a művet átírta a Ludovit Štúr által szorgalmazott nyelvi norma szerinti változatra. A népszínmű rendkívül szemléletesen mutatja be a korabeli sárosi falvakban használt nyelvi változatosságot. Főszereplője egy csavaros eszű szlovák fuvaros, Dzura, aki a falusi kocsmába belépve az ott tanyázó vendégek megbotránkozására nem rendel pálinkát, pusztán csak szénát a lovainak. Kis híján verekedésre kerül sor, de a vendégek végül nyugovóra térnek, és a következő

⁸ Duka Zólyomi N. 1978: 227–235.

⁹ Kárpáti Endre 1960: 142–147.

¹⁰ Závodník István felszólítása az ország valamennyi hatóságaihoz. Religio és Nevelés V/27. (1848. április 2.) 214–215; az egylet háttéréről lásd Demmel József 2009: 68–71.

¹¹ Eliáš, Štefan – Ostroľucká, Milena 2014: 381.

¹² AACass Kb Pesonalien, Data biographica 1832. Tabella exhibens individualem Informationem Joannes Andráscsik. Cassoviae, 1832. június 30; Hišem, Cyril 2006: 17.

¹³ Drobniak, Gabriel 2003: 12–13.

¹⁴ Andráscsik, Joannes 1821: 1–21.

¹⁵ Sedlák, Imrich 1965: 5–10.

¹⁶ Palugyay kinevezést tudató levele (Kassa, 1832. augusztus 16.): AACass KB Acta Parochiae Bartfensis 1832: 1143.

nap, másnaposan már meghallgatják a világlátott fuvaros érvelését a pálinka káros hatásáról.¹⁷

Dzura utazásai során (Pest, Morvaország, Moszkva, Varsó) megtanulta, hogy „minden pálinka mérge”. A pálinka tette tönkre az egykor erős szlovák nemzetet is. „Erős, mint a tölgy és egészséges, mint a sas, mint a liliumok, olyanok voltak szlovák [slovják] őseink... nem tudták őket a zsidók pálinkával tönkretenni” [Židzi jich s paľenku – ňezakertovali.], bátrak voltak, mint az oroszán, nem féltek a háborútól, hanem a környező népek féltek tőlük, „mert sosem pálinkát, csupán mindig vizet ittak” [Bo nikda paleľenku, ľem vodičku piľi.].¹⁸ A zsidó kocsmáros és felesége a pálinka forgalmazása és annak hitelben történő árusítása miatt rendkívül negatív színben tűnik fel a darabban. Mi lesz így velünk – teszi fel a kérdést a kocsmáros felesége, – ha Dzura észhez téríti az iszákosokat? Akkor mi, mint most a szlovákok, a nehéz munka mellett igencsak koldusokká leszünk – hangzik a költői kérdésre adott válasz.¹⁹

Dzura fokozatosan meggyőzi a kocsmában lévőket, hogy a pálinka elveszi az ember józan esztét és egészségét, továbbá a szegénységnek is a iszákosság a fő oka. Miután egyre többen fogadják meg, hogy a jövőben nem isznak pálinkát, mindannyian átvonulnak a templomba, hogy a plébános előtt esküvel erősítsék meg elhatározásukat. Igaz, a kocsmáros a kasznáron keresztül még a földesúr segítségét kérte, de elutasították. A templomban a plébános felsorolta hívei előtt azt a 10 halálos bűnt, amelyet a pálinkaivással elkövettek, lényegében az alkalomhoz illően értelmezve a tízparancsolatot:

1. „Hogy csak egyet, az Istent szeresd! És te a pálinkát gyakran előrébb helyezted.
2. Isten nevét hiába ne vedd! Te a pálinka mellett gyakran játszottál vele.
3. Hogy a vasárnapot istentisztelettel megszenteld! Te a vasárnapot bűnnel és átkozódással a kocsmában töltötted.
4. Apádnak, anyádnak és a hatóságoknak engedelmeskedj! Hányszor részegen becsaptad anyádat és apádat is!
5. Ne ölj, egészséged ne rontsd meg! Mennyit ártottál a pálinkával létednek!
6. Ne paráználkoddj! Hányszor a pálinka miatt másokkal háltál!
7. Ne lopj! Ne tulajdonítsd el másét! Hányszor a pálinka miatt idegen dolgokat eltulajdonítottál!
8. Ne tégy hamis tanúságot! És te pálinkáért megesküdöttél bárkire!
9. Felebarátod feleségét ne kívánd! A pálinka mellett bárkinek a feleségét kívánod.
10. Ne kívánj egyáltalán semmi idegent! A zsidóknak adsz idegen dolgot, mintha sajátod lenne.”²⁰

¹⁷ [Andráscsik, Joannes:] *Šenk Palenčený* [kézirat]. Štátne šarišské múzeum v Bardejove 70/58. 1–4.

¹⁸ [Andráscsik:] *Šenk Palenčený* [kézirat]. 10–11.

¹⁹ [Andráscsik:] *Šenk Palenčený* [kézirat]. 21–22.

²⁰ [Andráscsik:] *Šenk Palenčený* [kézirat]. 49–50.

Végül valamennyien térdre borulnak, és esküt tesznek, hogy többet nem fogyasztanak égetett szeszes italokat. „Hívom tanúul a mindenható Szentháromság egy Istent, hogy pálinkát többé nem iszok, bár mint iszákos embernek, ez nehéz lesz nekem, mert a pálinka elkárhoztatja a lelket, az életet; tönkreteszi az észet és az egészséget. Másokat is meggyőzők kártékonyságáról, amennyire lehet, józanságra vezetem őket. Ebben így segíts meg engem Szentháromság egy Isten!” A plébános fohászával zárul a színmű: „Istenem add kegyelmedet ezen eskütevőknek, hogy a pálinkától, mint kígyótól féljenek, és esküjüket halálukig megtartsák!”²¹

A *Šenkből* kitűnik, hogyan próbálták felvenni a küzdelmet az alkoholizmussal a 19. századi értelmiségiek. Az Andráscsik által alapított *Braterstva krescanskej trižbosci* [Keresztény Józanság Testvérisége] nevű egyesület tagjai nemcsak az alkoholelles propagandával foglalkoztak, hanem a racionális gazdálkodás elemeit is terjesztették. Felvilágosító munkájukkal vágyat akartak ébreszteni a népben a műveltség és a gazdasági gyarapodás iránt. A Felföldön több mint 500 mértékletességi egyesület jött létre. Andráscsik a lőcsei egyesületnek azt írta, hogy tevékenységük során „a szlovák testvérek felvilágosítása volt a fő cél”.²²

Andráscsik saját költségén is terjesztette művét, noha azt a Magyar Királyi Helytartótanács betiltotta, Bártfa városa pedig feljelentette, hogy titokban pálinkafőzdet üzemeltet, és részeges életmódot folytat. A plébános 1846. október 22-én kelt igazoló levelében elkeseredetten tiltakozott a vádak ellen. Mint írta, 1844-et megelőzően kizárólag gyógyszerként ivott pálinkát, 1844-et követően viszont teljesen felhagyott az égetett szeszes italok fogyasztásával. Azt is leszögezte, hogy plébániáján semmiféle pálinkafőzésre alkalmas felszerelés, illetve üst nem található.²³ Andráscsikot a forradalomban játszott szerepe miatt letartóztatták, és fogságba vetették, a későbbiekben pedig már nem volt módja újra bekapcsolódni a józansági mozgalomba.²⁴

A józansági mozgalom másik meghatározó alakja, Hunyor (Húnnyor) Mihály 1806. március 5-én született Bacskón. Teológiai tanulmányait Kassán kezdte, majd Pesten folytatta, ahol 1829. március 9-én Nádasdy Ferenc váci püspök pappá szentelte, és ahol a filozófiai doktorátust is megszerezte.²⁵ Az 1830-as évek első felében először nevelő volt a Serényi családnál, majd a püspöki hivatalban dolgozott. 1836-ban nevezték ki a zömében szlovák ajkú homonnai plébániára plébánosnak.²⁶

Hunyor már 1843-ban a népnevelés legnagyobb akadályát „a köznépenél átalányosan bevett szeszesitalokkal mértéktelen élés”-ben látta. Barátjának, Kazinczy Gábornak december 8-án keltezett levelében kifejtette, hogy „a halotti vir[r]asztás sok tilos összejövetelnek, botránynak és főképpen korhelységnek tanyája; itten, hogy a neveletlen nép szüleit vagy gyermekeit megsirathassa bevett szokás szerént öszvegyűjti atyafiait, szomszédjait, kik száraz gégével megjelenvén, a gyászba és más költségekbe mürült atyát a zsarnok zsidó adósává csak igen könnyen teszik, tapasztalásom után

²¹ [Andráscsik:] *Šenk Palenčený* [kézirat] 51.

²² Sedlák, Imrich 1997: 180.

²³ Johannes Andráscsik – Ocskay Antalnak. Bártfa, 1846. október 22. AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1846: szám nélkül.

²⁴ Steier Lajos 1937/1: 625.

²⁵ Hišem, Cyril 2006: 102.

²⁶ AACass Kb Spisy do r. 1882. Personalien Hunyor Mihály 1836:1105, 1132.

bátran ál[l]íthatom, hogy ily alkalommal csupán csak itatra gyakran háromszor többet is költ a szegény, mint esztendei adójának járandósága, innen származnak sokszor tűzvészek, innen az adó hátramaradása, innen a kortsmárosok panaszai, és gyakran önkényes rablásai.”²⁷

Hunyor szerint a műiparnak és a mezei gazdálkodásnak „mint a nemzet jóléte fő alapjának” is árt az iszákosság. Gyakran két napon és két éjszakán át tart az ivászat, ami a közrend szempontjából is veszélyeket hordoz magában. Javasolta, hogy „e megye kebelében minden város és helység temetőjén egy halotti ház... építtessék, hova a holt ember szeme lehunyta után, legfeljebb 3 óra múlva az illető lelkész által bevett szokás szerint készítessen, 3 nap múlva a sírba letétendő”.²⁸

1845. április 6-án kelt levelében Hunyor már a mérsékleti egyletek alapításának támogatására kérte Kazinczyt. „Kedves Barátom! – írta. – A parancsoló közszellem kívánta, hogy földnépünk sanyargó állásán szívünk megindulván, azt a végveszélytől mind igazi, mind politikai feltartsuk, volt is sikere tanításunknak a hatalmas arisztokratia felindulásával, kik nem tekintvén szegény alattvalóik szomorúságát és az észhála-lal [!] majd-majd küszködő sorsát, csupa emberiség szeretetéből eredett Intizetünket szóval, tettel nem csak Püspökünk és egyházi hatóságunk, de már a T[ekin]t[e]ltes vármegye előtt is, hova csakugyan nem tartozunk, megtámadni igyekeznek. Mitte sapientem et nihil eidem dictio.²⁹ Kérlek, Kedvesem tégy mindent, amit tehetsz, hogy a mérsékleti egyletek alapítassanak. Tégy mindent főképpen pedig a jövő közgyűlésen, vidd ki azt, hogy a várgye [vármegye] hataraza [!] és tiltsa meg azt, *hogy ezennel semmiféle italt az adófizetőnek hitelbe adni szabad ne legyen*. O tempora, o mores!³⁰ Sehova fizetni, adózni, segélykezet nyújtani nem akarni, és a pór nép gyögytrömlén [!] örülni, több mint égbekiáltó bűn. Kérlek, szerez[z] ügyünknek erős pártot és tégy minden[t] amit tehetsz.”³¹

Az egyesületek létrejöttét és működését főleg azok a földesurak akadályozták, akiknek szeszfőzdéjük volt. A sárosi főesperes 1845. február 25-én kelt jelentésében azt írta Ocskay püspöknek, hogy a földesurak szerint a mértékletességi egyesületek tönkre fogják tenni komoly befektetést igénylő szeszfőzdéiket.³² Az egyesületi mozgalom terjedése a kormányban is kétségeket ébresztett. Gróf Majláth Antal főkancellár így foglalta össze véleményét 1845. május 10-én a szepesi püspökhöz írt levelében: „Valamint ezen törekvésnek... üdvös célját melytánylani igenis tudom, úgy más részről el nem titkolhatom, hogy azon módok, melyek annak elérésére a lelkészek által használatni állíttatnak, úgymint a valóságos meghiteltetés, vagy legalább Isten tanúságára magában a templomban ünnepélyes hivatkozás, az erkölcsiség tekintetében bennem aggodalmat gerjesztenek.”³³

²⁷ Hunyor Mihály – Kazinczy Gábornak. Homonna, 1843. december 8. MNL BAZML XIV-18. Kazinczy Gáborhoz írott levelek 1824–1849. Név és d. sz.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Mitte sapientem et nihil illi dixeris. (lat.) Küldj egy okos embert, és nem kell neki semmit mondanod.

³⁰ O tempora, o mores! (lat. Cícero: Oratio in Catilinam). Micsoda idők, micsoda erkölcsök!

³¹ Hunyor Mihály – Kazinczy Gábornak. Homonna, 1845. április 6. MNL BAZML XIV-18. Kazinczy Gáborhoz írott levelek 1824–1849. Név és d. sz.

³² Szokolszky Bertalan 1904: 72.

³³ Sedlák, Peter 1998: 159.

Ocskay Antal kassai püspök óvatosan támogatta a józansági mozgalmat, noha annak teljes absztinenciát követelő irányzatától elhatárolódott. 1845. március 19-én kiadott körlevelében megállapította, hogy sok papja egyesületek alapításával igyekszik elősegíteni a mértékletes életet.³⁴ Óvott attól, hogy ezek az egyesületek szem elől tévésszék céljaikat, vagy a keresztény erényekbe szektás jegyek keveredjenek. Utasította papjait, hogy amikor a józan élet előnyeit ajánlják, és pellengérré állítják a mértéktelen pálinkafogyasztást és részegséget, tartózkodjanak minden olyan kifejezéstől, amely nyugtalanságot idézhet elő a hívek körében, és olyan indulatot kelthet, amely a közbéke megzavarásához vezethet. Felhívta papjai figyelmét, hogy nem kötelezhetik híveiket a mértékletességi eskü letételére.³⁵ Figyelemre méltó, hogy noha a szlovák és a magyar politikai és egyházi elit vezetői is hasonlóan látták a pálinkafogyasztás káros hatásait, a szlovák szakirodalom elsősorban a katolikusok és az evangélikusok közeldése miatt méltatja a mozgalmat.³⁶

1845-ben Hunyor maga is mérsékleti egyletet alapított Homonnán. Az alkoholizmus elleni harc kapcsán lényeges adalék, hogy nagybátyja, Csiky András, akit többször meglátogatott, Galíciában volt katolikus pap, ahol tanulmányozhatta az ilyen egyesületek működését.³⁷ Hozzálatott egy pálinkaivás elleni kötet összeállításához is, amelynek *Szeszitalokkali mértéktelen élés ellen intézett Böjti népszerű szent Beszédek, mellyeket Zemplén megye Felvidéki lelkészek Híveiknek előadtak 1845-ik évben* címet adta. Marczényi Mátyás, a könyv egyházi cenzora megváltoztatta a kötet címét („*Szeszitalokkali mértéktelen élés ellen, Wotypka Josef eredeti cseh munkája után, nagyböjtre alkalmazott, s magyarra fordított Sz. Beszédek*”),³⁸ hogy azután az 1846-ban, Kassán megjelent kötet egy harmadik címen kerüljön nyilvánosságra: „*Szeszitalokkali mértéktelen élés ellen. Wotypka József után szerkesztett egyházi szent beszédek. H. M. által*”.³⁹

Marczényi Mátyás cenzor következetesen kihúzta a műből azokat a részeket, ahol a szerző a pálinkaivás teljes elvetésére, illetve betiltására buzdított. Hunyor szerint „a pálinkának számúzve kell lenni körülünkől, vonuljon be az saját helyére a gyógyszer-tárakba honnét kilopódzott, s hová tulajdonképp tartozik”. A szószékről, kihasználva a böjti időszakot, harcot hirdetett a pálinka ellen, de élesebb és kizárólagosságra törekvő kifejezéseit kihúzta a cenzor: „Azért használom a jó alkalmat, melyet állításom bebizonyítására nekem e sz[ent]. böjt nyújt, és e szent helyről harcolni fogok azon {pokolbeli sátáni mirigy és}⁴⁰ tűzvész ellen, mely oly irtóztató módon ront, veszteget, emészt minket; harcolni fogok mindaddig, míg állításom igazléte felől meg nem győ-

³⁴ Čižmár, Marián 2006:134.

³⁵ AACass Kb Cancellaria dioeclesana *Constitutiones, et Circulares Diaecesanae* 1845. március 19. 424–425; Szokolosky Bertalan 1904: 72.

³⁶ Sedlák, Peter 1998: 33–98.67–69, 97–102; Sedlák, Imrich 1997: 178; Drobnik, Gabriel 2003: 23.

³⁷ AACass Kb Personalien Hunyor Mihály 1841:1087.

³⁸ AACass Kb Personalien Hunyor Mihály 1845:843.

³⁹ [Hunyor Mihály] 1846. 1–4. A szlovák kutatóknak nem sikerült ráakadniuk erre a könyvritkaságra, magam a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Nagykönyvtárában találtam meg. Lásd: Sedlák, Peter 2014: 282.

⁴⁰ Cenzor által kihúzott kifejezések.

zódtök, és meg nem ismeritek azon iszonyú kínt, romlást, veszedelmet, melyet okoz a {túlságos}⁴¹ szeszital”.⁴²

Könyvében ismertette a józansági mozgalom tengerentúli és európai történetét, és hosszasan taglalta a pálinka káros hatásait is. Következtetése azonban már nem jelenhetett meg a cenzor miatt: „Eszerint az Isten ajándékait: gabnát, burgonyát és más természetvényeket szeszital gyártására fordítani annyi, mint azokat rossz végre használni; sőt azokkal az emberiség lealacsonyítása, örök romlása mellett is kereskedést űzni, nyereséget kívánni az Isten akaratja elleni dolog”.⁴³

A mértéktelen pálinkaivó az ötödik parancsolat ellen vét („Ne ölj!”). Az orvosok felfedezése szerint a szeszital nem szolgál a test táplálására, illetve erősítésére, „hanem a maga valóságában maradván, a belső részeket tisztátalanítja, a vért felhevíti, és a vízkórságra hajlandóvá teszi”. Volt rá példa, hogy a részeg ember erét kinyitották és az így kiömlő sötét színű vér fél órán át égett. A szesz a gyomorban sem változik, egyedül azt rontja és égeti, gyomorégést, száradást okoz, árt a tüdőknak, „azért a részlegek többnyire tüdőgyulladásba, vagy aszkórságba esnek; és oka azon daganatoknak, vízkórságnak melyben a részégeket leginkább sínlődni tapasztaljuk”.⁴⁴ A következtetések azonban ismét nem nyerték el a cenzor tetszését, így nem is jelenhettek meg: „Lágyuljon meg azért szívetek a jó tanács bevétele! Távol legyen töletek azon balgatag vélemény, mintha valamely belső fájdalom, változás idején borssal vagy más keserű gyökerekkel kevert pálinka bajotokon segíthetne, tudván, hogy minden betegségben valamennyi értelmes orvos előbb is a hevítő és szeszitalt tiltja meg. Szeszitalal nyavalyát orvosolni, vagy olajjal tüzet oltani mindegy.”⁴⁵

Hunyor felteszi a költői kérdést: mivel háláljuk meg Isten atyai jóságát? „Aratás, csűrbe gyűjtés és egyéb természetvények betakarítása idején mely sok isteni áldást elhord a csapláros az egész év lefolyta alatt hitelbe vett italért! Mennyi sokat elvesz-tegetünk abból féláron azoknak, kik az olcsó pénzen öszvevett természetvényekből kétszeres nyereséggel készítik ama sokak romlására kigondolt szeszitalt! És azok, kik őszkor az Isten áldását oly könnyelműleg elvesz-tegették, kidobálták, mely gyakran keresik tavaszkor két áron is visszaváltani a megdohosodott gabonát, félrothadt burgonyát, hogy magukat és családjukat az éhenhalástól megmenthetnék!”⁴⁶

A hét főbűn is – Hunyor szerint – a pálinkaivás következménye. Első ezek között a kevélység. A tobzódók gyülekezetében a legszentebb dolgokat, a hitet és a vallást is feszegetik, „a vallás dolgaiban is legtanultabbnak mutatja magát az iszákos, bár azokról helyes fogalma sincsen”. A szeszital az Isten és minden hatóság elleni zúgolódásra vezeti az embert. „A pohár mellett az együgyű is okos, a koldus is vagyonos, a tehetetlen is első gazda, a rest gazdasszony is legrendesebb, nekie legjobb gyermekei és mindene legjobban van.” Második főbűn a fősvénység és az abból származó tolvajság. Az iszákos házában gyakran megfogyatkozik az élelem, így az máséhoz nyúl, míg végül rajta nem veszt. Az ilyen ember saját családjától is megvonja a falatot, azaz meg-

⁴¹ Cenzor betoldása.

⁴² AACass Kb Personalien Hunyor Mihály 1845:843; 5.

⁴³ Ibidem 14-15..

⁴⁴ Ibidem 17.

⁴⁵ Ibidem 19.

⁴⁶ Ibidem 21.; vö: [Hunyor Mihály] 1846. 25–26.

lopja őket. Mámorító itallal bátorítja a bűnöst gonosz tervei kivitelében. „Harmadik a bujaság, melyre hogy a szeszital leginkább ingerli az embert, azt mindenki tudja, mert midőn az ész az ital szeszétől elbódul, akkor úgy cselekszik az ember, mint a ló és öszvér, melyeknek nincs értelmök”. Következik az irigység. A részeges olyan, mint Kain, irigykedve néz azokra, akiknek jobban megy a sora. Ötödik főbűn a torkosság. Ha a részeges tüstént meghal, akkor is csak a szeszitalt issza. A legkínosabb, hogy a részeg nem tudja megbánni bűneit, így nem is gyónhat, és így kerülhet Isten ítélőszéke elé. A hatodik főbűn a harag. A mámorító ital miatt vesznek össze egymással barátok. Máskor jó viseletű fiú „hazajövén mindent hány vet, atyjának hajába kap”, másnap siránkozik. Amott egy férj elől, ki egyébként gondos atya, neje és gyermekei kénytelenek elrejtőzni, mert mindenkit halálos döféssel fenyeget. Végezetül a részegeset a jóra való restség is jellemzi. Elvesztegeti a csapszékben a drága időt, gazdasága elpusztul, felesége kesereg, gyermekei éheznek és rongyosak, oktalan állatok módjára nevelik őket. A szeszital tehát kifejezetten ingerel a hét főbűn elkövetésére.⁴⁷

A zsidók köveket ragadtak, és meg akarták kövezni Jézust.⁴⁸ „De még tűrhető lenne, ha csak a zsidó csoport bánt volna Jézussal oly embertelenül, ha a keresztények éktelen gonoszágaikkal a zsidók méltatlan bánását meg nem haladnák” – folytatta hívei ostromozását Hunyor a következő vasárnap. A főbűnöket elkövetők embertársaikon keresztül magát Jézust utálják meg, vernek testébe szöveget. „A zabáló, tobzódó nem kínálja-e epével az üdvözítőt?” – tette fel a pap a kérdést. A szeszital okozza, „hogy sokan a keresztények közül is azon háladatlan csoport közé tartoznak, mely köveket ragadott, hogy azokkal Jézust agyon hajigálja”. A részegeskedő személyek által lakott háznak nincs hitele, mindenki elhagyja őket, a csaplárok adósságai miatt rátörnek, és még a rajtavalóját is elszedik. A házi boldogsághoz tartozik a vidámság és az egyetértés. Ahol nemcsak férj, hanem az asszony is itálnak adja magát, „ott a részegség miatt a házasság földi pokollá válik”. Sok gyermek meghal, vagy torzszülöttként jön világra a szeszital miatt, mások elmebeli hátramaradással születnek meg. Elhanyagolják a nevelést, sőt rászoktatják a szeszitalra a gyermekeket. Az iszákos kézműves megvonja gyermekétől a falatot, és harmadnapra már nem képes dolgozni. A részeges fölműves marhája silány, szétszórt, töredezett minden gazdasági szerszámja. Körünkben is gyakran előfordul, hogy miután az iszákos meghalt, betoppan a csapláros, és az árvákra maradt vagyont az italért elkobozza. Ezért tanácsolja a pap, hogy hívei kerüljék a részegesek társaságát.⁴⁹

Nagypénteken leszögezte hallgatósága előtt, „hogy nem Krisztus igaz híve, ki mai napon {a szeszitaliktól meg tartóztatást}⁵⁰ a szeszitalokkali mérsékletes élésre szent fogadással magát le nem köti, aki nem akarja magáról lerázni azon nyűgöt, mely miatt az erény és üdvösség útján bátran nem járhatván, magát örök veszedelembe taszítja.”⁵¹

Húsvét napján ismét megismételte mondanivalója lényegét: lelki megújulást sürgetett, és arra buzdította híveit, tegyenek fogadást, „mely szerint a szeszitalról le-

⁴⁷ AACass Kb Personalien Hunyor Mihály 1845:843; 21–28; vö: [Hunyor Mihály] 1846. 27–33.

⁴⁸ Ján 85-9.

⁴⁹ AACass Kb Personalien Hunyor Mihály 1845:843; 28–34; vö: *Szeszitalokkali mértéktelen élés ellen. Votyпка József után szerkesztett egyházi szent beszédek*. H. M. által. Kassa, 1846. 34–40.

⁵⁰ A cenzor kihúzta ezeket a szavakat.

⁵¹ AACass Kb Personalien Hunyor Mihály 1845:843; 41; vö: [Hunyor Mihály] 1846. 48.

mondván [a cenzor betoldása: „mely szerint a szeszitalról vagy egészen, vagy az avvali mértéktelen élésről lemondván”], ezt az áldozatot hálából felajánljátok a megfeszített Jézusnak”. Akik ilyen fogadást tesznek, azok abban a pillanatban szinte újraszületnek. Külön az apákhoz, majd az anyákhoz, végül a keresztény növendékekhez, a keresztény leányokhoz, a gazdákhöz és öregekhez fordult: mindnyájukat figyelmeztette, hogy el ne felejtssenek ilyen fogadást tenni. „És így mindnyájunknak kellene magunkat ily fogadás által az Istennek szentelnünk, részént: hogy kikerüljünk azon veszélyt, mellyel a szeszital testünket, s lelkünket fenyegeti, részént: hogy ez által magunknak jutalomra méltó érdemet szerezzünk.” Utoljára azokhoz fordult, akik – minden intése ellenére – iszákosságukban meg akartak maradni. A „szeszital rabjait” is felszólította, hogy szegezzék szemeiket Jézus sebeire, és tegyenek fogadást. „Ha fogadásodat csak egy évig szentül megtartod, már meggyőzted ellenségedet már bátran mondhatod: én a Jézussal a vétkeknek és rossz szokásomnak koporsójából feltámadtam, egészen új és jobb életre az én nagy vigasztalásomra.” Végezetül utalt arra, hogy ezen böjti tanítása nem volt mindenkinek ínyére. „Üdvözítőnknek mennyi szép tanításai nem tetszettek a megátalkodott és haszonleső zsidó népnek! Hogyan várhatnék én is egyebet?!” – kiáltott fel. Befejező imádságában kérte Istent, vegye kegyesen fogadásukat, és segítsen azt megvalósítani.⁵² A szerző 1845. december közepére elkészült a javításokkal, így a könyv megjelenésének nem volt akadálya.⁵³

Könyve jobb forgalmazása érdekében 1846-ban kapcsolatba lépett Bélik József szepesi püspökkel. Levelében azt írta, hogy már 10 éve dolgozik az Úr szőlőjében olyan szellemi gyümölcsök megalkotásán, amelyek hatnak a közerkölcsökre. Ez konkrétan a szeszitalok mértéktelen használatához kapcsolódik, amelyek a nép kulturálódásának akadályát képezik. Külföldi országok és osztrák tartományok mintájára, ahol már működnek mértékletességi egyletek, már egy évvel ezelőtt Isten segítségével megpróbált egy ilyen egyesületet létrehozni hívei között. Tagokat a mértékletességi egyesületekbe prédikációival szerzett. Kérte a püspököt, tájékoztassa egyházmegyéje híveit és papjait a könyvről, és válaszlevelében közölje vele a megközelítő példányszámot, amely iránt érdeklődés lenne. Egy példány árát 30 krajcárban határozta meg.⁵⁴ A könyv hatására jellemző, hogy 1847-ben egy Eperjesi görög katolikus püspökség által kiadott könyvben (*A bevezetendő mértékletesség módozatairól és lehetőségéről*) hivatkoztak Hunyor művére, mint rendkívül jól használható munkára.⁵⁵

1848. január 2-án Hunyor egy számos aláírással ellátott kérvényt nyújtott be a pozsonyi országgyűlésnek a mértékletességi egyesületek céljainak megvalósítása érdekében, a követek viszont a forradalmi események következtében nem tárgyalták beadványát.⁵⁶ Ezt követően viszont eltávolodott a józansági mozgalomtól. Aktív szerepet játszott az első népképviselői választás homonnai küzdelmeiben. A győztes jelölt (Báró Luzsénszky János) fő támogatója, Gróf van Dernath Henrik be is panaszkolta Ocskay Antal püspöknél. Bűnei pontokba szedve az alábbiak voltak:

⁵² AACass Kb Personalien Hunyor Mihály 1845:843; 43–48; vö: [Hunyor Mihály] 1846:52–59.

⁵³ AACass Kb Personalien Hunyor Mihály 1845:1560.

⁵⁴ Sedlák, Peter 1998: 68–70.

⁵⁵ *De modis* 1847: 44.

⁵⁶ Szokolszky Bertalan 1904: 72–73.

„Iör Magához csábítva több vidéki lelkész kartársait, hitszónoklatok helyett izgató és rágalmozó kortes beszédeket tartott, a népet – hol lehetett – hazugságokkal ellenpárt egyik R[ómai]. Cath[olikus]. kijelölttét B[áró]. Luzsénszky János urat kálvinistának keresztelvént térítgette pártjához, s hol ez nem sikerült;

2or Mint Gróf Csákyiné pénztárnoka és élelmiszerek kezelője, pénzzel, itallal és étellel csábította, és más pártoktól elcsalta a szavazókat, úgyannyira, hogy

3or Úrnapiját, ezen a R[ómai] Catholikusok egyik legnagyobb ünnepét megelőző éjszakán át, egész reggeli 8 óráig – midőnt. i. az emberek már a templomban voltak – egy a legbotrányosabb s bűnper alatt lévő városi lakos házánál, muzsika és dobszó mellett itatta és etette embereit. S e lélekvásárlás bűnét annyira vitte, hogy

4er A követválasztást megelőző éjjelen pártjabeli emberek egy részének a parochia és udvara szolgálván tanyául, itt a templommal szoros kapcsolatban álló e szent helyen, hol két évtől óta folyamatosan szónoklatok tartottak a mérséklet mellett, most feltört hordók, pálinka szesztől mámorosan dőzsölő nép foglala helyet, s e szent helyről vitettek ki a pálinkás hordók egy-egy lelkész kíséretében a különböző tanyákra reggelizéshez.

5ör A követválasztás napján, vagyis folyó hó [június] 24-én összecsdítvént a már nagyobb részt részeg szavazóit Gróf Csákyiné majorjába, azt többi kortes társaival ott is folytonosan itatta, úgyannyira, hogy déltájban, midőnt a szavazás egész nyugalommal és rendben folytattatott, ezen pártnak italtól és biztató szavaktól felizgatott emberei kövel rakott tarisznyákkal rohantak által az ellenpárt és a szavazás helyére, ott közápor gyanánt hullatták a köveket, mások sövényből tört karókkal és zsindefedél darabokkal támadván meg a semmit nem gyanító nyugodt ellenpártot, számtalanokat, többeket halálosan megebesítettek, több hiteles tanú állítása szerint Hunyor Mihály lelkész úr is láttatott a sokaságban bottal a kezében izgatva embereit.⁵⁷ A kérvényt 107, többnyire írástudatlan hívő látta el aláírásával, de a homonnai katolikusok végül megvédték plébánosukat, a feljelentőket csak egy „az új törvényeink igazságát csírájában elnyomni akaró töredék párt”-nak bélyegezve.⁵⁸

1850 tavaszán Hunyort forradalmi szerepvállalása miatt letartóztatták a császári hatóságok, és Kassára hurcolták. Jelinek Antal alesperes szerint azért került fogságba mert zászlót szentelt, és mert a szószékről hatalmas beszédeket tartott az ellenséges osztrákok és az „oroszy tyrannosz” ellen.⁵⁹ Ekkor még sikerült kiszabadulnia, de tovább vizsgálták az ügyét. A kassai cs. kir. hadbírószág végül 1852. április 14-én fegyveres felkelés támogatása miatt tíz éves, vasban eltöltendő várfogsággal büntette. Az ítéletet augusztus 6-án jóváhagyták, egyúttal két éves, vas nélküli várfogságra enyhítették.⁶⁰ A hadbírószági ítélet folyományaként az 1852. szeptember 17-én tartott szentzéki ülésen megfosztották javadalmától, s a koldusbotra juttatott pap a későbbiekben már nem tudott részt venni a józansági mozgalom küzdelmeiben.⁶¹

Mennyiben illeszkednek a fentebb érintett mértékletességi egyesületek a bevezetőben meghatározott körbe? Az egyházon belül már a katolikus autonómiamozgalom

⁵⁷ AACass Kb Personalien Hunyor Mihály 1848:1015.

⁵⁸ AACass Kb Personalien Hunyor Mihály 1848:1132.

⁵⁹ AACass Kb Personalien Hunyor Mihály 1850:579.

⁶⁰ HL Abszolutizmus kori iratok. Kassai cs. kir. hadbírószág. 1852:1223. 645–647. fol.

⁶¹ AACass Kb Personalien Hunyor Mihály 1852:1380.

1848-as életre hívását megelőzően egyre több lelkész érezte szükségét annak, hogy híveit is aktívan bevonja a homiletikai tanítások megvalósításába. Így a laikusok kétség kívül aktívabb szerepet játszhattak az egyház életében. Noha mindkét hosszabban idézett forrásunk irodalmi jellegű, a mértékletességi egyesületek életében mindkettő jól demonstrálja a pap meghatározó, központi szerepét. Az egyesület ebben az esetben tehát nem választja vezetőjét, mivel az a hierarchia miatt adott. Az elérendő célokat és a működés módját nem a tagok közösen megalkotott alapszabálya határozza meg, hanem a lelkészeknek a józansági irodalomból merített kompilációi vagy művei. Mindezek alapján a mértékletességi egyesületeket inkább lehet egyfajta átmeneti formának tekinteni, amelyek az egyházon belül nagyobb teret nyitottak a hívők tevékenységének, ugyanakkor több vonatkozásban is feudális jegyeket hordoztak magukon. Lényeges, hogy a pálinkafogyasztás drasztikus növekedése következtében kiváltott társadalmi konfliktusok számos lehetséges olvasata közül a modernizációra, illetve közegészségügyre és a nemzetiségi kérdésre vonatkozó lehetőségeket együttesen vegyük figyelembe.

Hivatkozott források

AACass Kb: Arcibiskupský archív v Košiciach (Archivum Archidioecesis Cassoviensis) Kosišické biskupstvo Spisy do r. 1882.

Andráscsik, Joannes 1821: *Assertiones ex universa theologia, quas ... in Regia Scientiarum Universitate Pestiensis pro consequenda e theologia doctoratus laurea publice propugnandas suscepit*. Pest.

[Andráscsik, Joannes:] Šenk Palenčený (kézirat) Štátne šarišské múzeum v Bardejove 70/58.

Biró 1845: *Egyházi szónoklat a mértékletesség ügyében*. Mondatott az Árkosi egység hívők templomában, Felső Boldogasszonyfalvi Biró Sándor Rétyi ref hitszónok által. Január hónap 5-ik napján 1845-ik évben. Brassó, d .n.

De modis 1847: *De modis & possibilitate inducedae Temperantiae. Deditum Humanitati*. Eperiessini.

HL Hadtörténelmi Levéltár

Hodža, Michal Miloslav 1845: *Nepi pálenku, to ge Ňezabi. Kážeň...[Ne igyál pálinkát, az megöl. Prédikáció...]* Banská Bystrica.

[Hunyor Mihály] 1846: *Szeszitalokkali mértéktelen élés ellen. Votyпка József után szerkesztett egyházi szent beszédek. H. M. által*. Kassa.

MNL BAZML: Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára

Pesti Hírlap, 1842

Religio és Nevelés, 1848

Társalkodó, 1835

Hivatkozott irodalom

- Čižmár Marián 2006: *Pásli zverené im stádo. Košickí biskupi v rokoch 1804–2004* [Őrizték a rájuk bízott nyáját 1804–2004. Kassai püspökök 1804–2004]. Prešov.
- Demmel József 2009: „Egész Szlovákia elfért egy tutajon...” *Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről*. Pozsony.
- Drobníak, Gabriel 2003: *ThDr. Ján Andraščík kňaz, učiteľ a buditeľ ľudu*. [Ján András-csik a pap, a tanár és a nép ébresztője]. Kapušany.
- Duka Zólyomi N. 1978: *Problém alkoholu a alkoholizmu v slovenskej literatúre VIII. Protialkoholické články v slovenských novinách v r. 1845–1850* [Az alkohol és az alkoholizmus problémája a szlovák irodalomban. VIII. Alkoholelles cikkek a szlovák újságokban 1845–1850]. *Protialkoholický obzor* 13 (1978) 227–235.
- Eliáš, Štefan – Ostroľucká, Milena 2014: *Dejiny Košíc v dátach. 3. diel / B. Novovek 1711–1849*. [Kassa története adatokban. 3. kötet / B. Újkor 1711–1849.] Košice.
- Hišem, Cyril 2006: *Košické presbytérium (1804–2006)* [Kassai papság (1804–2006)]. (Dejiny košického arcibiskupstva VI. [A kassai érsekség története VI.]) Prešov, 2006.
- Kárpáti Endre 1960: *Adalékok a magyarországi alkoholelles küzdelem történetéhez (1914-ig)*. *Orvostörténeti Közlemények* 19. (1960) 142–147.
- Pajkossy Gábor 1993: *Egyesületek a reformkori Magyarországon. História* 1993. 15/2. (1993) 6–9.
- Sedlák, Imrich 1965: *Ján Andraščík* [Ján András-csik]. *Východoslovenské vydateľstvo*. Košice.
- Sedlák, Imrich 1997: *V letokruhoch národa. Kultúrno-národný, literárny a integračný pohyb bernolákovcov a štúrovcov na východnom Slovensku*. [Nemzeti sorsfordulók. A Bernolák- és a Štúr-mozgalom tagjainak kulturális-nemzeti-irodalmi és integrációs tevékenysége Kelet-Szlovákiában.] Martin.
- Sedlák, Peter 1998: *Hnutie spolkov striezlivosti na Slovensku v rokoch 1844–1874* [A mértékletességi egyletek mozgalma Szlovákiában 1844–1877 között.]. Prešov, 1998.
- Sedlák, Peter 2014: *Kňazské a reholné osobnosti z historického územia košickej arcidiecézy* [Papi és szerzetesi személyiségek a mai Kassai érsekség egykori területéről] (Dejiny košického arcibiskupstva VII. [A kassai érsekség története VII.]) Prešov.
- Steier Lajos 1937/1: *A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. I. A kérdés története*. Budapest.
- Szokolszky Bertalan 1904: *A százéves kassai püspökség 1804–1904*. Kassa.